

EL PIRINEU COM A LLOC COMÚ A TRAVÉS DEL CANÇONER POPULAR

És freqüent entre nosaltres considerar els Pirineus com a frontera, i també els Pirineus com a lloc de pas. Amb aquesta comunicació es pretén donar una pinzellada dels Pirineus com a lloc comú, generador d'una cultura i d'unes maneres de viure pròpies a partir del cançoner tradicional d'una petita àrea pirinenca, la comarca del Ripollès.

M. Antònia Juan i
Nebot

Els Pirineus han exercit -de sempre- com a veritable pol d'atracció i lloc de confluència cultural de les planes immediates del nord i del sud, així com també en sentit transversal, malgrat les dificultats en els desplaçaments que en determinades èpoques de l'any tenen els seus habitants. Això es desprèn dels textos de bona part de les cançons recollides en el *Cançoner del Ripollès*, cançons populars i tradicionals catalanes que en alguns casos es poden considerar com a cròniques de la història vista des del poble, i altres vegades com a documents frescos i espontanis de com s'ha desenvolupat la vida quotidiana en aquestes valls, des de l'àmbit de les relacions socials, l'economia domèstica, creences, etc..

El *Cançoner del Ripollès* va ser recollit pel 'grup de folkloristes de Ripoll' entre 1918 i 1922, i aplega al voltant de cinc-centes cançons de diversa temàtica i repertoris funcionals diversos.

El Pirineu, lloc comú

La serralada dels Pirineus ha estat molt sovint qualificada de barrera natural que separa la Península ibèrica del continent europeu, idea que va servir, en el seu moment, per decidir la línia que havia de delimitar la frontera entre Espanya i França. Malgrat això, els Pirineus, amb les seves valls a banda i banda, i les temptatives de l'home per trobar camins que el conduïssin a les valls de l'altre costat, han estat tradicionalment considerats un lloc de pas; un lloc de pas per a les mercaderies, homes, cultures, etc.. Això ha originat que els Pirineus siguin, per sobre de tot, generadors d'unes formes de vida pròpies fortament condicionades pel medi geogràfic, el qual va servir de protecció i defensa natural per als seus primers habitants, a causa de les dificultats d'accés, i igualment generadors de creences

seculars i rituals lligats als elements bàsics de la serralada: les roques i l'aigua. Els Pirineus són, de fet, un veritable pol d'atracció i lloc de confluència cultural de les planes immediates del nord i del sud, alhora que concentren relacions internes en sentit transversal, malgrat les dificultats en els desplaçaments que en determinades èpoques de l'any puguin tenir els seus habitants.

El cançoner popular tradicional

El cançoner popular tradicional està considerat –per amplis sectors de la cultura- com a obra menor, massa anàrquica per a tenir-la en gaire consideració. I cal reconèixer que, efectivament, el cançoner popular s'ha anat transmetent de boca a orella, fins fa ben poc entre unes capes de la societat considerades il·letrades -il·letrades tant de lletra com de música- i, en certa manera, podríem dir que burlant les rigideses que els savis de torn haurien imposat d'haver-ho pogut fer. És per aquest motiu que, a través del cançoner popular hom acostuma a expressar-se de manera espontània i subtil, tot explicant històries unes vegades amb certa candidesa, i altres amb llenguatge més cru, però sempre històries que li són properes o que serveixen com a prevenció o alligonament del que cal fer o del que cal evitar de fer.

En aquestes circumstàncies el cançoner popular esdevé una eina especialment interessant, per la possibilitat que ofereix d'apropar-nos a la història no escrita, vista i viscuda des del poble, el qual es transforma momentàniament en el propi cronista de la vida quotidiana, de temes com poden ser la manera com en altre temps es regulaven les relacions socials, o els sistemes d'economia domèstica, o les creences, etc..

El Cançoner del Ripollès

Les cançons que serveixen per il·lustrar aquesta comunicació han sigut extretes del *Cançoner del Ripollès*, el qual va ser recollit pel denominat «grup de folkloristes de Ripoll» entre els anys 1918 i 1922, i aplega al voltant de cinc-cents cançons de temàtica i repertoris funcionals diversos, procedents de la comarca ripollesa i la seva àrea d'influència. El nombre d'informadors que es va entrevistar en la recollida d'aquest material, uns vuitanta, fa que aquesta obra pugui ser considerada representativa de l'època i d'uns repertoris que estaven a punt de caure en l'oblit, a causa dels importants canvis viscuts per la societat del moment i dècades precedents.

En el material del *Cançoner del Ripollès* trobem que són força freqüents les referències que, en un o altre sentit, es fan de l'altra banda del Pirineus; per a aquesta comunicació he procurat seleccionar-ne algunes, les quals poden distribuir-se en quatre seccions:

a) referències geogràfiques més o menys distants

- b) paraules afrancesades
- c) referències històrico-polítiques
- d) textos comuns en els dos vessants de la serralada

a) referències geogràfiques

Si bé en alguna ocasió es troben cites referides a França, sense determinar-ne un lloc concret, el més freqüent és l'al·lusió directa a ciutats o llocs determinats, com ara Marsella, Lió, Tarascó, . . .

Algunes vegades aquestes referències es fan per assenyalar una ciutat important (Lió), o un port important (Marsella), cosa que serveix per evidenciar la importància i categoria del fet que descriu la cançó, és a dir, la història del text de la cançó és tan rellevant com la ciutat citada:

núm. 233 «Els set regiments de Marsella»

núm. 211.b «La dama d'Aragó»

Altres vegades, però, són referències que volen indicar llunyania, és a dir, que els fets que descriuen únicament poden passar en llocs aleshores considerats suficientment distants, i que, en conseqüència, no podien interferir en la vida quotidiana del lloc on es cantava la cançó:

núm. 236.a «Caterina, l'amor»

Un altre exemple del que acabem de dir és la cançó «Els tres estudiants» també coneguda a bona part de Catalunya com «Els estudiants de Tolosa» i, en el *Cançoner del Ripollès*, com «Els estudiants de Tortosa». Al marge de la possibilitat que el fil argumental de la cançó es basi o no en fets reals, un cop perduda la referència històrica del relat convé situar-lo a certa distància del qui el canta, i Tolosa podia ser considerada, des del Ripollès, un lloc massa proper per aquells fets horribles que descriu la cançó, i a més hi hauria la possibilitat de comprovació de la veracitat del relat; per aquesta raó possiblement l'acció se situa a Tortosa; el mateix succeeix a bona part de la Catalunya Central i del sud, on els fets no podien haver succeït a Tortosa sinó fora del radi de comunicacions o relacions més freqüents, i en conseqüència més difícilment comprovables:

núm. 248.a «Els estudiants de Tortosa»

b) paraules afrancesades

Hi ha dues maneres d'incorporar paraules afrancesades en els textos de les cançons; unes vegades es tracta simplement de l'adopció de paraules soltes dins del text català, tot mantenint-les i adaptant-les a la rima del text versificat:

núm. 307 «Nines que aneu a l'aigua»

Altres vegades, però, la modificació es fa donant terminacions verbals afrancesades al text català. Aquest recurs sembla respondre a la necessitat de demostrar que el tema argumental va succeir allà on es parla d'aquella manera, és a dir, és indicatiu del lloc on es produïren els fets, tot mantenint, però, el llenguatge propi: el català. La cançó està destinada a un oient català, però implícitament també s'ha de donar a entendre que la història del relat va passar a un lloc on es parla una llengua propera i veïna, i que per tant, hom pot establir fàcilment la localització dels fets de manera immediata sense necessitat de concretar-ne una ciutat:

núm. 17.c «La pastorel·la»

núm. 196 «La porqueirola»

c) referències històrico-polítiques

Les referències a la situació política o històrica de l'Estat Espanyol i l'Estat Francès són referències fetes des d'una posició moralitzant; en la cançó, la ideologia religiosa es compromet davant l'observació de fets ocorreguts en les monarquies dels dos estats, i s'han d'entendre dins del propi context històric i social:

núm. 139 «Cançó dels francesos»

Aquesta cançó, tot i que sembla tenir estrofes que podrien pertànyer a diferents relats, pren un posicionament de defensa dels fills de les classes populars, que, de fet és amb els que es formaven els exèrcits. Es demana la protecció divina, alhora que es fa una crida contra els francesos, sense deixar de fer una breu menció de les repercussions, per a Catalunya, de la situació.

d) materials comuns en els dos vessants de la serralada

Ultra l'aparent comunicació que a vegades se suposa entre valls més o menys allunyades d'un costat i l'altre de la serralada pirinenca, tenim el curiós cas d'una «Cançó de beure» del Cançoner, recollida a Ripoll al voltant de l'any 1920, en la qual el text és una paròdia versificada d'un text que es troba recollit en l'acta de donació de l'església de Sent Yane o Saint Jean d'Arrien, Béarn; la donació de l'església es va fer al monestir benedictí de Saint Sigismond, a Orthez, l'any 1342:

núm. 436.a «Cançó de beure»

El text del s. XIV diu: «Grâce à cette fontaine féconde, les boiteux marchent, les aveugles voient, les muets parlent [...]»

«Gràcies a aquesta font fecunda, els coixos caminen, els cegos veuen, els muts parlen [...]»

Possiblement es tracti d'un text àmpliament difós per via oral, juntament amb la fama d'aquell lloc de possibles pelegrinacions. L'església de Sant Joan o Sent Yane havia estat construïda en el lloc on hi havia una font considerada amb propietats fecundants, on és de suposar que s'hi devien celebrar ritus pre-cristians. Amb la cristianització del lloc les propietats miraculoses i curatives possiblement van passar a l'església edificada en aquell lloc, i posteriorment es devia prohibir el culte a l'aigua de la font per tal d'evitar supersticions, tal com acostumava a succeir en casos semblants.

Comentari final

A través del cançoner popular hem pogut assenyalar alguns dels aspectes que posen en evidència la interrelació secular entre una i altra banda dels Pirineus, interrelació que, segons es desprèn d'aquestes cançons configura certa unitat cultural de les petites comunitats de muntanya escampades i establertes a la serralada. No obstant això, aquestes són tan sols, algunes pinzellades que obren possibles vies d'estudi que fóra interessant poder ampliar.

Paradoxalment, en la nostra època, que és una època en què les comunicacions han obert vies a l'abast de tothom, fins fa ben poc inimaginables, i en què la mobilitat de les persones té moltes més facilitats que no pas tenia unes quantes dècades enrere, sembla però que les relacions transpiriniques no gaudeixen de tanta fluïdesa com caldria esperar, i que molt possiblement, ens permetria descobrir les moltes coses que hi ha en comú, a una i altra banda. Tan de bo aquest Col·loqui ens permeti fer un pas endavant en aquest sentit.

Els Pirineus són una barrera quan són observats des de fora, és a dir, pels que no són dels Pirineus; però per tots aquells que tenen una part dels Pirineus en el seu horitzó immediat, aquest esdevé un mirador privilegiat del que passa a banda i banda; és hereu de la mirada d'aquells gegants petris llegendaris que hom creia que en altres temps habitaven els cims.

233. Els set regiments de Marsella

Ripoll

Set re-gi-ments par-ti-ren de Mar-se-lla per a-nar
dret a Gi-bral-tar, se'n ha gi-ra-da gran tor-
men-ta per 'llí a vo-ra de la mar. Vi-va To-
lon, vi-va Mar-se-lla, vi-va l'es-tret de Gi-bral-tar

Set regiments partiren de Marsella
per anar dret a Gibraltar,
se n'ha girada gran tormenta
per 'llí a vora la mar.
Viva Tolon, viva Marsella,
viva l'estret de Gibraltar.
Tant durava la tormenta
que els queviures varen mancar,
el capità de la galiota
a la sort ho vol posar.
Ho vol posar a palletes curtes
per veure en a qui tocarà,
la palleta més curta
va tocar en al llur capità.
Els soldats, tots a la una,
Volen matar el llur capità:
- No hi hauria un gallardo mosso
que la vida em volgués salvar?
- Jo só un gallardo mosso
que la vida li'n vull salvar.
- Si tu ets un gallardo mosso
que la vida em vols salvar,

en a l'arbre mestre
n'hauràs de pujar-
Quan n'és al mig de l'arbre mestre
gallardo mosso es posa a plorar:
- Doncs, què veus tu, gallardo mosso?
Doncs, què veus que no ens podem salvar?
- Jo no veig sinó cel i aigua
i les zumzades de la mar.
- Amunt, amunt gallardo mosso
que fins al cim has de pujar-
Quan n'és al cim de l'arbre mestre
gallardo mosso es posa a cantar.
- Doncs, què veus tu, gallardo mosso?
doncs, què veus que ens podem salvar?
- M'apar que veig Marsella
i l'estret de Gibraltar.
- Déu ho volgués que en nostres terres,
que en nostres terres puguem tornar.

211.b La dama d'Aragó

Sant Joan de les Abadesses

Poc a poc

A la bo - ti - ga d'un pa - rai - re s'ha dic - ta - da u - na can - çó tre - ta
 n'és d'u - na mi - nyo - na ros - sa n'és com un fil d'or. Que a - di -
 ós, Ag - na Ma - ri - a, ro - ba - do - ra de l' a - mor, que a - di - ós.

A la botiga d'un paraire
 s'ha dictada una cançó,
 treta n'és d'una minyona
 rossa n'és com un fil d'or.
 Que adió, Agna Maria,
 robadora de l'amor,
 que adió.

La mare la'n pentinava
 amb una pinteta d'or,
 sa padrina li'n triava
 els cabells de dos en dos,
 sa germana la petita
 li'n guarda els lligadors.
 Els lligadors que li'n dóna
 és un floc de nou colors,
 i en cada color una perla
 i a cada perla un anell d'or.
 Son germà se la mirava
 amb aquell ull tan hermós:
 - No fossim germans, Maria,
 ens casaríem tots dos.
 - No te'n sento grat ni gràcies
 que me'n trobo de millors.

Ja l'agafen i la'n porten
 a la fira de Lió,
 i n'han demanat cent duros
 li'n prometen cent i dos,
 i el senyor que l'ha comprada
 bé s'hi està per ben ditxós:
 se n'ha comprada una dama
 vestida de nou colors.

236.a Caterina, l'amor

Ripoll

Depresset

Ca-te-ri-na l'a-mor, Ca-te-ri-na ga-la-na,
 Ca-te-ri-na l'a-mor ma-tí se'n és lle-va-da.

Caterina, l'amor,
 Caterina galana,
 Caterina, l'amor,
 Matí s'és llevada.
 Sota el pont de Lió
 a rentar la bugada;
 n'han passat tres galants
 que l'han saludada.
 I en respon el més gran:
 - N'és una gran dama.
 - Jo -en respon el mitjà-
 jo seré a dar-li causa.-
 Ja en respon el petit:
 - Deixeu-ne estar la dama.-
 La sogra s'està al pont
 al pont que s'ho escoltava,
 i se'n va cap al camp
 amb l'Andreu que llaurava:
 - Si sabies, fill Andreu,
 on tens la Caterina ara?
 Caterina és al pont
 a rentar la bugada;
 han passat tres galants
 l'han assaludada-.
 - Si això fos vritat
 prompte iré a matar-la.
 - N'és tan vritat això
 com lo dia que sóc nada-.
 L'Andreu deixa estar els bous
 i planta l'aguiada;
 a casa se n'és anat
 a esperar la tornada
 de Caterina l'amor,
 que és a rentar bugada.
 Al cap d'un xic que hi és

Caterina arribava,
 tota molla dels peus
 i quasi bé descalça.
 L'agafa per un braç
 li'n don una garrotada,
 de tantes que n'hi dóna
 per morta l'han deixada.
 Caterina, l'amor,
 al llit s'és posada.
 Al cap d'un xic que hi és
 sa sogra ja hi pujava:
 - Caterina, l'amor,
 has estat delicada:
 per un bufet o dos
 al llit te n'ets ficada?
 - Mare, aixequen els llençols
 i també les flaçades,
 veureu si és bufet
 o forta bufetada-.
 I per sota els llençols
 la sang hi regalava.
 - Caterina, l'amor,
 vols testament encara?
 - El testament que vull
 ja és fet a hora d'ara:
 el meu marit penjat
 i ma sogra fos cremada,
 i les cendres dalt del pont
 ja en fos ventaiada-.
 Quan l'Andreu sent això
 prompte puja a matar-la,
 quan l'Andreu és a dalt
 Caterina finava.

A la vi - la de Tor - to - sa n'hi ha tres es - tu - di - ants, per - se -
guei - xen els es - tu - dis per a ser - ne ca - pe - llans, per a ser - ne ca - pe - llans.

A la vila de Tortosa
n'hi ha tres estudiants,
persegueixen els estudis
per a ser-ne capellans.
Si n'enquantren tres ninetes
tres ninetes molt galants,
comencen de tirar xanxes
xanxes vénen, xanxes van.
Les ninetes són puntosetes
justícia van demanant.
I els en prenen i els garroten
i a la presó els van ficant.
I el més petit ja plorava
i el més gran el va aconsolant:
- Calla, mon germà, calla,
germà meu no ploris tant.
Que tenim un oncle a França
que és capità general.
Tan prompte sabrà la nova
prompte vindrà a rescatar'ns-
De tant que el xivall corria
les pedres van foguejant.
- Me'n diríeu hostalera
en aquell motí què hi fan?
- Allí hi pengen i despengen
tres pobrets estudiants.

- Me'n diríeu hostalera
per on hi seria abans?
- Per 'questa davalladeta
si hi seria un xic abans.-
De tant que el xivall corria
les pedres van foguejant.
I amb la punta de l'espasa
ja n'ha fet trencar el dogal;
dóna un bes a cada galta:
- Què n'han fet els meus germans?
- N'han deshonrat tres ninetes,
tres ninetes molt galants.
-I adéu, vila de Tortosa,
tot airà de foc i sang:
de les cabeces dels homes
muralles n'airem plantant;
de la sang de les mujeres
ens en rentarem les mans-
L'animal que el carrer puja
la sang li arriba al pitral.

307 Nines que aneu a l'aigua

Ripoll

Mogut

A la vi - la de Pra - des fa de bon de - mo - rer, n'hi ha ga -
lan - tes xi - ques i bons gar - çons tam - bé. Jo li vull
dar ga lin don ga lin dai na, jo li vull dar l'au - sé.

A la vila de Prada
fa de bon demorer,
n'hi ha galantes xiques
i bons garçons també.
Jo li'n vull dar
galindon galindaina,
Jo li'n vull dar l'ausé.
Tres que jo en festejava
tots me volien bé,
l'un és fill d'un sastre,
l'altre d'un sabater,
l'altre és fill d'un quefe,
i aquell l'amor preté.

17.c La pastorel·la

Quan un soldat ve de la guerra
encontra una pastorel·la:

- Pastorel·la, bon jur, bon jur,
voleu llogar un joli pastur?

- Vós de pastor no en feu la mina:
porteu espasa i carabina,
i al coll porteu vostre xacó
no en feu els aires, de pastor, no.

- Ni vós tampoc la dimosel·la
no feu los aires de pastorel·la:
blanca sou com un llessamí,
les pastorel·les no són pas així.

Vols-te'n venir, la pastorel·la,
vols-te'n venir una horeta a l'ombra?
A l'ombra d'un verd jolí
floreix i no grana lo romaní·.

La pastorel·la s'és excusada
diu que sa mare la n'ha cridada:

- Torneu-ne demà al matí
que a les nou hores jo seré aquí·.

Quan el soldat va ser allà
la pastorel·la mai va arribar,
toquen les vuit, toquen les nou,
la pastorel·la encara no es mou.
Toquen les nou, toquen les deu,
la pastorel·la encara no es veu.

-Ai! fill meu per què no et ca-ses? la tun-tai-na dum-da-ri-dai-na,
per què no et cer-ques mu-ller? la tun-tai-na dum-da-ri-dé.

- Ai! Fill meu per què no et cases?
la tuntaina, dumdaridaina,
Per què no et cerques muller?
la tuntaina, dumdaridé.

- Com me casaria, mare,
si l'hauria de deixar?
Me'n criden anar a la guerra
ja sabeu que hi tinc d'aner.

- Casat amb Donya Maria,
que és filla d'un cavaller-
El dissabte els esposaren
i el dilluns ha de marxar.

- Jo tinc la dona bonica
i a qui l'encomanaré?
L'encomanaré a la mare
que se me'n cuidarà bé.

- Ai! mare, la meva mare,
us encomano la muller,
no li'n feu passar bugada
ni molt menos la renté,
si ribada baixa grossa:
se me la'n podria mener;
no li'n feu passar farina
ni molt menos la pasté:
si la pesada en fos grossa
se me'n podria espatllar.

- Ai! Fill, lo bon Don Jaume,
de muller no has de pensar;
cuidaré com demés filles
com ella ho és també-.

Quan Don Jaume va ser fora
porqueirola la'n fa ser:

- Lleva't el vestit de seda,
posa't el de borrassé;
te n'iràs per aquestes costes
a engegar los llodriguers.

- Ai! Mare, la meva mare,
vós no us recordeu de res;
vàreu dir-ne a Don Jaume
que no em faríeu fer res.
Ai! Si el meu pare ho sabia,
com me vindria a busquer!

139 Cançó dels francesos

Ripoll

Solemne

Oh! Ma-ri - a, Ma-re mi - a, oh! Ma-re de so-le-tat, si - au
 nos-tre am-pa-ro i gui - a no ens dei-xeu de-sam-pa-rats; feu que no si-em go-ver-
 nats de Bo-na-par-teel traï-dor, que per-se-gueix a la i-glé-sia i a la san-ta re-li-gió.

Oh Maria, Mare mia,
 Oh Mare de soledat,
 siau nostre emparó i guia
 no ens deixeu desamparats;
 feu que no siem governats
 per Bonaparte traïdor,
 que persegueix a la iglésia
 i la santa religió.

Encara que Déu ens castigui
 ja ho tenim ben merescut,
 donem-ne una repassada
 a la vida que hem tingut;
 cada qual que reconexca
 a lo que ell ha faltat,
 molts n'hi ha que a l'Infern,
 pateixen solament per un pecat.

El rei d'Espanya, amb enredos de Godoy,
 els francesos han entrat
 amb gran comboi,
 i els han entregat les forteses.
 Qui hagués vist Catalunya
 cosa de quaranta anys atrás
 i ara la tornés a veure
 no la coneixeria pas.

La veuria derrotada
 molta partida cremat;
 el jovent és pres en França
 ai, quina crueltat!
 Ai! Pares veniu-nos a veure,
 teniu els fills per les coves,
 despullats i sense robes,
 amb manilles a les mans.

Quants pares hi ha a la França
 i quantes mares també,
 del que sospiren i ploren
 per tal en acabar a res.
 L'aussència dels seus fills ploren
 perquè els tenen aussems,
 es pensen que a fora Espanya,
 i en són morts i soterrats.

Companyies de preferència
 jo no sé qui ho ha instituït,
 casi tots són fills de viudes
 i fills de pares únics.
 Dient-los que es presentessin,
 que ja serien exempts,
 la llicència que els donaren
 fou agafar el fusell.

Oh! Francesos vils,
 perquè no us tornen el rei
 torneu-nos el nostre príncep
 i guardeu-vos el rei vell.
 Guardeu-vos la seva dona
 i el malvat Godoy, traïdor,
 que del reialme d'Espanya
 ha estat la perdició.

Francesos, viviu alerta:
 no esteu massa descuidats,
 que també vindrà la hora
 que haveu de ser castigats.
 Haveu de pagar la feta
 de quan vàreu matar el rei,
 la llibertat abraçareu
 ultratjant la llei de Déu.

La França ha de ser
 abatida i derrotada,
 així ho porta la profecia,
 la de Sant Vicenç Ferrer.

436.a Cançó de beure

Ripoll

De l'hi - vern ne fa es - tiu, de l'es-tiu ne fa hi -
vern, i els ce - gos hi tor - nen veu - re.

De l'hivern ne fa estiu,
de l'estiu ne fa hivern
i els cegos hi tornen beure.

Ell adreça els geperuts
torna la paraula als muts
i els cegos hi tornen beure.